

Az orosz csapatok hazaküldésétől a poloskázásig

Orbán Viktor politikai karakterének változása

28

Orbán Viktor politikai karakterének változása az egyik legtöbbet tárgyalt téma a magyar közbeszédben. Orbán 35 éve domináns szereplője a hazai politikának, ő az egyetlen máig meghatározó rendszerváltó politikus, 15 éve szinte korlátlan hatalommal irányítja az országot. Nem meglepő tehát, hogy számtalan monográfia, portré és elemzés jelent meg a pályafutásáról, és az utóbbi években még nemzetközi szinten is érdekessé vált mint az illiberális vezetők egyik világszinten is mintaadó példája. Újat éppen ezért nehéz mondani Orbán karakterének változásáról. Van azonban egy újra és újra felmerülő kérdés, ami sokakból értetlenséget vált ki: Orbán pályájának éles kanyarjai miért nem tántorítják el a követőit, és miért fogadják el tőle azt is, ha néhány év vagy akár csak néhány nap alatt is totálisan elmentmond saját magának? A válasz nem a választók rövid emlékezetében és nem is a Fidesz-szimpatizánsokat „alattvalónak”, vagy durvábban „birkának”, illetve „agymosottnak” tekintő szemléletben keresendő. Sérítő nézetek helyett többre megyünk a megértéssel és annak belátásával, hogy egy politikustól nem következetességet és változatlanlanságot várunk el, hanem azt a képességet, amivel vezetőként el tudja fogadtatni magát; ezt nevezik karizmának vagy újabban „sármnak”. Ugyanakkor az is lényeges, hogy egy politikus karaktere

sohasem önmagában méretik meg, hanem mindig a riválisokhoz képest. Az alábbiakban amelletts érvelek, hogy Orbán karakterét jelenleg mindkét szempontból óriási kihívás éri: vezetőként megkopott, Magyar Péter feltűnésével pedig olyan versengésre kényszerül, amilyenben húsz éve nem volt része.

A politikai karakter jelentősége

A történelem alakításában mindig fontos szerepe volt a vezetők személyiségének. Sokáig törzsfők, fejedelmek, királyok, császárok, hadvezérek vagy diktátorok döntötték el egy-egy ország, illetve nép sorsát. Ehhez már az ókortól kezdve sok esetben a választás intézménye adott felhatalmazást és legitimitációt, de ezen túl nagy jelentősége volt annak is, hogy a vezetőt egy, az embereknél magasabb rendű hatalom által felkent, a feladatra kiválasztott személynek tekintették. Ez a karizma, ami nem pusztán szimbolikus aktusokban, például a koronázásban vagy a beiktatási ünnepségben van jelen, hanem abban a közös érzületben is, ahogy egy közösség tekint a vezetőjére, megadva a bizalmat számára.

Egyes vezető személyek kiemelt szerepe önmagában természetesen nem gond, nem anomália a politikai rendszerekben. A vezetők kiemelkedése gyakran hosszú felkészítési folyamat vagy politikai versengés ered-

ménye, ami jó esetben biztosítja, hogy a megfelelő ember kerüljön a megfelelő tisztségre. A politikai rendszerek más elemei pedig arról is gondoskodnak, hogy a vezetők felett legyen kontroll. A nyugati civilizációban már a felvilágosodás nyomán kialakult fékek és ellensúlyok klasszikus hatalommegosztása előtt is voltak ennek mechanizmusai. Az ókori uralkodók mellett sok helyen szenátus és népgyűlés működött. Az igazságszolgáltatás intézményei, a bírói hatalom már szintén a korai időktől kezdtek elkülönülni más hatalmi ágaktól. A nagyobb városok pedig mindig is rendelkeztek bizonyos autonómiával, és általában saját vezetőket választottak. A középkorban a királyok mellett is működtek tanácsok, még az abszolutista uralkodóknak is voltak korlátaik. Mindez a 18. század végétől fokozatosan jól szabályozott intézményrendszert öltött, hogy a hatalom teljessége ne összpontosuljon egyetlen ember kezében.

Gond akkor van, ha ez a vezetéshez szükséges bizalom és felhatalmazás feltétlen hitbe csap át, illetve olyan totális hatalommal ruházza fel a döntéshozót, amely lehetőséget ad az intézményi kontroll megszüntetésére vagy átértelmezésére. Ebből nőttek ki a különböző önkényuralmi rendszerek, majd a totalitárius diktatúrák borzalmainak megtapasztalása hozta magával a II. világháború után a politikai személyiségek háttérbe szorulását. A vezetők hatalmát szerte a világon nemzetközi szerződések, elvek, intézmények, pártok korlátozták. A 20. század második felétől felívelő liberális demokráciáknak ez volt a lényege: a hatalom intézményes korlátozása.

Ahogy azonban a II. világháború emlékezete halványult, úgy kezdtek

ismét felértékelődni a politikai személyiségek. A múlt század végétől ezt nevezték politikai perszonalizációnak, ami azt jelenti, hogy a politikai folyamatok újra egyre inkább egyes vezető személyiségekhez kezdtek kötődni, nem pedig szabályokhoz, pártokhoz, ideológiákhoz vagy intézményekhez. Ez eredményezi, hogy a választók inkább egy-egy politikus személyes tulajdonságai, kommunikációja és imázsa alapján döntenek. A korábban jelentős tagsággal rendelkező tömegpártok kiürülnek, innentől pedig maguk a vezető politikusok jelentik a pártot és annak programját is.

A politikai perszonalizációnak óriási szakirodalma van, ezek közül most az általam már többször hivatkozott¹ Spindiktátorok – *A zsarnokság változó arca a 21. században* című könyvet,² illetve Sonnevend Júlia *Sárm – Hogyan formálják a vonzó személyiségek a világpolitikát?* című munkáját³ tekintem elméleti kiindulópontnak. Mindkét könyv a politikai vezetők személyes szerepét és hatását vizsgálja a jelenkori politikában.

Sonnevend a sármot olyan hétköznapi vonzeróként definiálja, amelyet a politikai vezetők a nyilvánosságban alkalmaznak annak érdekében, hogy közvetlennek, hitelesnek és elérhetőnek tűnjenek. Ez a megközelítés eltér a hagyományos karizmatikus vezetői modelltől, ahol a vezetők távolságot tartanak a követőiktől, és

¹ Somogyi Zoltán: *A politikai bosszú intézménye az Orbán-rezsimben*. *Mozgó Világ* 2024/11; Somogyi Zoltán: *A politikai erőszak lehetőségéről*, 2025/2.

² Szergej Gurijev és Daniel Treisman: *Spindiktátorok – A zsarnokság változó arca a 21. században*. HVG könyvek, 2023.

³ Sonnevend Júlia. *Sárm – Hogyan formálják a vonzó személyiségek a világpolitikát?* Open Books, 2024.

tekintélyükkel, például kiemelkedő szónoki képességeikkel nyerik meg az embereket. A sármos politikusok ezzel szemben nagyon közérthetőnek és hétköznapiak mutatkoznak, ami növeli népszerűségüket és befolyásukat. A Gurijev és Treisman által vizsgált spindiktátorok is gyakran ezt a közvetlenséget fordítják át olyan hatalmi technikákba, amelyek segítségével képesek kiüresíteni a demokratikus intézményrendszert.

A ma politikusai személyes vonzerejüket elsősorban különböző közösségimédia-platformokon keresztül közvetítik, hogy elérjék és meggyőzzék a választókat. Ez a stratégia lehetővé teszi számukra, hogy közvetlen, már-már személyes kapcsolatot alakítsanak ki a közönségükkel, megkerülve a hagyományos média-csatornákat.

30

Mindez világszerte hatással van a demokráciákra. A politikai értékeket, elveket, érdekeket egyre inkább a nyilvánosságban felépített politikai karakterek testesítik és határozzák meg, ez válik a választói döntések alapjává, és az egyes politikai közösségek kritikátlanul kezdik követni a vezetőiket. Így jönnek létre egyre több országban egymással élesen szemben álló politikai törzsek, amelyek szélsőséges esetben a végletekig, akár a politikai erőszakig is képesek elmenni vezetőjük érdekében.

A politikai személyiségek hatalmának megértése nélkül nehéz megragadni azt a törékeny történelmi pillanatot, amelyet épp élő egyenes adásban nézhetünk a világban. Nem pusztán a nemzetközi viszonyok, a világrend változik meg, hanem az egyes politikai rendszerek is: liberális demokráciák és autokráciák küzdenek egymással.

A legrégebbi és leghatékonyabb nyugati típusú demokráciának tartott Amerikai Egyesült Államokban Donald Trump a beiktatási beszédében azt fogalmazza meg, hogy Isten által kiválasztott vezetőnek tartja magát, aki az ellene elkövetett merénylet után azért maradt életben, hogy újra nagygyá tegye Amerikát.

A trumpizmus iránt legelkötelezettebb európai vezetőként Orbán Viktor szintén küldetésének tekinti Magyarország irányítását. Hívei úgy vélik, neki „nem igaza van, hanem igaza lesz”. Ő maga pedig 2002 óta egyre erősebben azonosítja magát a nemzettel, minden vele szemben megfogalmazott kritikát a nemzet elleni támadásnak bélyegez, mára pedig eljutott oda, hogy szerinte mindenkit külföldről irányítanak, aki nem ért vele egyet.

A hatalom megszerzésének és megtartásának ez a mindenek felett álló, küldetéses vágya és az ehhez szükséges erő és elszántság felmutatása Orbán politikai karakterének egyik legstabilabb eleme. Az elmúlt egy évben pedig épp az a legfőbb változás, hogy ez az ereje megrendülni látszik. Ha végigtekintünk hosszú pályafutásán, akkor láthatjuk, Orbán volt már vert helyzetben, volt, hogy leírták, de itt-hon talán még sosem tűnt ennyire fáradt és leszálló ágba lévő vezetőnek. Ráadásul pont akkor, amikor nemzetközi szinten az eddigi legmagasabbra emelkedett a csillaga.

Fordulatok és folytonosság Orbán Viktor politikai karakterében

A rendszerváltás utáni első tíz évben sokszínű politikai paletta jött létre, amelynek pártjai a különböző ideológiai és társadalmi csoportokat kép-

viselték. A politikai erőviszonyokat e pártok szabad versengése határozta meg, és az első három országgyűlési választást követően valós, belső érdektagoltsággal és egyeztetési mechanizmusokkal rendelkező koalíciós kormányok alakultak. Orbán Viktor ebben az időszakban rendkívül ambiciózus generációs politikusként, a Fidesz egyik alapítójaként a liberalizmus és a nyugati orientáció híveként lépett fel. 1989-ben a Hősök terén elmondott beszédével, amelyben szovjet csapatkivonást követelt, a radikális fiatal demokraták egyik legismertebb arcává vált. Az 1990-es években Orbán imázsa a reformer, nyugatos, fiatal politikus képét mutatta, aki elkötelezett a demokratikus értékek mellett. 1993-ban azonban már azt is láthatta a közönség, hogy leszámolt párton belüli ellenfeivel és a Fideszből kiszorította a párt liberális szárnyának vezető alakjait. Az 1994-es – székházügyre visszavezethető – választási veresége után a Fideszt fokozatosan jobbra toltta, és az egyébként akkor igen üresen tatóngó politikai helyen Orbán elkezdte megépíteni nemzeti-konzervatív vezetői imázsát. 1998-ban már ezzel a karakterrel és a „polgári Magyarország” jelszavával foglalta el a kormányfői széket, és ekkor ismerhette meg őt az ország kíméletlen hatalomtechnikusként is: sorra leszalámizta saját koalíciós partnereit, elsősorban a kisgazdapártot, de ekkor rendelődött Orbán akaratára alá az első szabad választás leg-erősebb pártja, az MDF is. A magyar társadalom jelentős része azonban túlságosan is megosztó, erőszakos, a hatalmához végtelékig ragaszkodó, ellenfeleit a nemzetből kirekesztő (lásd „a haza nem lehet ellenzékben”) politikusnak látta Orbánt, ez is oka

volt 2002-es és 2006-os választási vereségének.

Már ezt megelőzően, az ezredfordulótól kezdve, az első Orbán-kormány idején átalakult a pártrendszer. Új, kétpólusú szerkezet jött létre, amelyben az egyik oldalon az MSZP, a másik oldalon a Fidesz lett a domináns politikai erő. Ezt a korszakot azonban már nem is annyira a pártok, hanem egyre inkább két kiemelkedő politikai személyiség, Gyurcsány Ferenc és Orbán Viktor küzdelme határozta meg, körülöttük jöttek létre nagy politikai táborok. Az akkori imázsvizsgálatok nem sok különbséget tártak fel a két vezér karakterében, mindketten erős, kompetens vezetőnek tűntek saját táboruk szemében, és ezek a tulajdonságok fontosabbak voltak a választók számára a tisztességnél vagy őszinteségnél. Már ekkor kiderült, a választók elnézik a korrupciót is, ha cserében úgy látják, hogy a kormányzás számukra is hasznos. Ahogy azonban romlott a Gyurcsány-kormány megítélése, úgy emelkedett ismét a 2006 után még saját pártjában is vesztesnek tartott Orbán Viktor népszerűsége. A „reformdüh” és a gyakran kioktató stílusa miatt Gyurcsány eltávolodott a választóktól, míg Orbán az ellene kibontakozó mozgalom élére tudott állni. A kutatásokban látszott, hogy a választók ekkorra már az „emberek problémáira odafigyelő” állítást jóval nagyobb arányban tartották jellemzőbbnek Orbánra, mint Gyurcsányra.⁴

A perszonalizáció, a populizmus és a hatalomkoncentráció felőrölte a kormányzó koalíciókat. A rend-

⁴ <https://www.forsense.hu/gyurcsany-ferenc-es-orban-viktor-imazsprofil-osszehasonlitasa-2008-marcius/>

szerváltó pártok, mint az SZDSZ, az MDF fokozatosan marginalizálódtak, majd eltűntek a politikai térképről. Ugyanakkor új pártok is megjelentek: a Jobbik és az LMP is a „Gyurcsány–Orbán-korszakkal” szemben alakult meg. A 2000-es évek közepére Orbán imázsa a „nemzet megmentőjének” szerepébe helyezkedett, különösen a 2006-os zavargások és a Gyurcsány-kormány elleni demonstrációk idején. A 2010-es választás előtt Orbán a „fülkeforradalom” vezetőjeként pozicionálta magát.

2010-ben kezdődött meg a rendszerváltás utáni magyar pártrendszer harmadik szakasza. A szabad és egyenlő feltételeken nyugvó politikai versengést egyre inkább ellehetetlenítő Orbán-rezsimben a Fidesz–KDNP-látszatkoalíció által irányított domináns pártrendszer jött létre. Ennek volt alapja a centrális erőtér,⁵ amelynek koncepcióját Orbán Viktor már 2010 előtt meghirdette. Ebben a szerkezetben a domináns kormányzó párttól mind jobbra, mind balra léteztek kisebb pártok, amelyek azonban képtelenek voltak egymással az együttműködésre, így a hatalmon lévőket nem fenyegették. A centrális erőtér 2018 végétől a felbomlás jeleit mutatta, az ellenzéki pártok (DK, MSZP, LMP, Párbeszéd, Momentum, Jobbik) erősödő együttműködése kihívást is jelentett a domináns Fidesznek, ám végül több, különféle ok miatt 2022-ben megsemmisítő vereséget szenvedett az ellenzéki szövetség. Orbán ezalatt olyan vezetővé vált, aki hívei szemében sikeresen védelmezi Magyarország szuverenitását, leszá-

mol a belső ellenfeleivel és ellenáll a külső nyomásnak. Az európai migrációs válság idején (2015) az egyre inkább szélsőjobboldalra tolódott Orbán nemzetközi szinten is jelentős szereplő lett, aki az ország, sőt Európa védelmezőjeként állította be magát. A koronavírus-járvány (2020–2021) és az orosz–ukrán háború (2022-től) idején pragmatikus, a nemzeti érdekeket előtérbe helyező politikusként pozicionálta magát Orbán, de már ekkor látszódott, hogy kormányzati teljesítménye gyengeségekkel küzd. A 2022-es választási győzelme után vált ez igazán látványossá, amikor a választás előtti fedezetlen osztogatás, illetve a világgazdasági és politikai helyzet következményeként előállt hatalmas infláció, az energiaválság és a nemzetközi elszigetelődés növekvő kihívásokat jelentett számára.

A belpolitikai erőviszonyok miatt azonban lehetetlennek tűnt, hogy a pártrendszer újabb változása következne be rövid időn belül. A jelentőségüket és hitelüket veszített ellenzéki pártok többsége túlélésre rendezkedett be, Orbánt és rendszerét komoly pártpolitikai kihívás nem érte. 2022 őszétől azonban fokozatosan romlott a gazdasági-társadalmi környezet, majd 2024 elején az ún. kegyelmi botrány nyomán új helyzet állt elő. A Magyar Péter vezette Tisza Párt megjelenése és hirtelen erősödése olyan gyors változást okozott a stabilnak tartott magyar pártrendszerben, amelyen a rendszerváltás óta egyszer sem történt. Miközben a korábbi ellenzéki pártok népszerűsége zuhant, a 2024-es európai parlamenti választáson a Tisza a szavazatok közel 30 százalékát szerezte meg, az év végére pedig beérte, egyes közvélemény-kutatások szerint meg is előzte a Fidesz támo-

⁵ Körösenyi András (2013): *A magyar pártrendszer átalakulása: a centrális erőtér*. Politikatudományi Szemle, 22(2), 3–24.

gatottságát. Ezzel ismét megnyílt a lehetőség arra, hogy a pártrendszer kétpólusúvá váljon. Magyar Péter berobbanásával az ellenzéki oldal teljesen megváltozott, a kormányoldal pedig valamelyest meggyengült.

Kérdés azonban, hogy lesz-e összeomlás, vagy ha nem, akkor a politikai rendszer keretein belül milyen mélységű lesz az átalakulás. Ez jelentős részben függ attól is, hogy Magyar Péter képes-e tartósan fölébe kerekedni az általa „megfáradt, kiöregedett téveszelnöknek” nevezett Orbán Viktornak.

Ahogy korábbi tanulmányomban⁶ írtam, Orbán Viktor karakterét illetően Magyarországon 2024-ben kétségtelenül véget ért valami, amit a miniszterelnök minden más aktort maga alá gyűrő politikai dominanciájának nevezhetnénk. Az elmúlt másfél évtizedben ugyanis Orbán kétharmados parlamenti többségével (vissza)élve nem pusztán korlátlanra tette hatalmát, hanem a politika intézményes világán túli tereket is leuralta. Ő döntötte el, hogy a hazai politika színpadán ki milyen szerepet játszhat, miről beszélhet és miről nem, de még azt is, hogy kiről mit gondoljon a közönség. A kicsit több, mint egy évvel ezelőtt kirobbant kegyelmi botrány óta ez változott meg: ettől kezdve az egyre elégedetlenebb közönség váratlanul nagy része nem fogadta el az orbáni szereposztást, Magyar Péter személyében pajzsra emelt egy mellékszerplőt, aki kilépett a rá is kiosztott szerepből, és többé nem a hatalom által írt forgatókönyvet követte.

Nem tudhatjuk, hogy Magyar Péter képes lesz-e leváltani a hatalomból

Orbán Viktort, de az már a 2024-es választás eredménye által is igazolt tény, hogy Magyar új ellenzéki vezetőként képes átvenni a kezdeményező szerepet Orbántól, aki az elmúlt bő egy év nagy részében defenzívába szorult, és csak reagálni volt képes. A választók pedig most Magyar Péter karakteréhez képest ítélik meg Orbánt, és így számára félt lehet, hogy sokan tényleg kevésbé dinamikusnak, kiöregedettnek és megfáradtnak látják őt, egész rendszerével együtt.

Az elmúlt 35 évben Orbán Viktor karakterében számtalan ideológiai és politikai fordulatot hajtott végre, de az végig folytonos volt, hogy erőt tudott mutatni, egy rövid átmenet után még akkor is, amikor választási vereségeket szenvedett. A választók pedig általában szívesen állnak az erő oldalára, nem pusztán a félelem vagy a tekintélyelvűség okán, hanem mert az erő vonzó számukra. Az elmúlt időszak alapján úgy tűnik, ez a folytonosság Orbán Viktor politikai karakterében megtört, az erő helyét az erőszakosság vette át, amelynek segítségével Orbán szinte kétségbeesve próbálja elsöpörni ellenfeleit. A putyini rendszer mintáit követve bélyegzi meg kritikussait, „poloskának” nevezve dehumanizálja őket, és az országból való kisöprésüket ígéri. Ez éppenséggel nem az a vonzó és magabiztos erő, ami sokáig hozzátartozott Orbán Viktor karizmájához vagy sármjához, sokkal inkább egy sokakat riasztó, a hatalma elvesztésétől féltő, leáldozóban lévő politikus karaktere. A következő egy év nagy kérdése a magyar politikában, hogy Orbán Viktor vissza tudja-e emelni a karakteréhez az erőt (az erőszakosság helyett). Ha ez nem sikerül neki, akkor 2026-ban új szakasza kezdődik a rendszerváltás utáni magyar politikának.

⁶ Somogyi Zoltán: *A politikai erőszak lehetőségeiről*. Mózgó Világ, 2025/2.